

Csángó értelmiségiek támogatáspolitikáról, kutatásokról, a moldvai csángók jelenlegi helyzetéről

Kérdezett: Peti Lehel és Pozsony Ferenc

1. Bogdán Tibor

Milyen szerepet vállalsz a moldvai csángók érdekeit érvényesítő szervezet(ek)ben?

Elsősorban közvetítői, információátadási és tanácsadói szerepet vállalsz, de ez mindig párosul gyakorlati feladattal is.

Mi a véleményed az utóbbi évek csángókutatásairól? Helyesen látják-e szerinted a kutatók azokat a helyi fejleményeket, amelyeket te közvetlenül is tapasztalsz, illetve miben látod másképp a dolgokat?

Csángóként sokat jelentenek számomra a kutatások és ezek eredményei, úgy a magánéletben, ahogyan a munkámban is. A néprajzi jellegűektől a legújabb antropológiai és szociológiai munkákig található sok értékes munka, de sokszor találkoztam már egyoldalúan megközelített témákkal vagy ismétlésekkel. Nagyon örülnék egy olyan bibliográfiának, amelyben megtalálhatnám a csángósággal foglalkozó irodalmat az európai levéltárak anyagától a néprajzi gyűjtésekig. Természetesen az összes rögzített audio- és videoanyag is segítségemre lehetne.

A mai kutatóknak manapság sincs könnyű dolguk, ahogyan régen sem volt könnyű egy hiteles, de egyben érdekes munkát létrehozni. Ezt a feladatot nem lehet becsléssel vagy levelezéssel elvégezni. Ezért – amellet, hogy keveslem a csángóknál végzett kutatási időt – mégiscsak örömmel tölt el, ha látom, hogy ha két évente kijön a nyomdából egy-egy igazán megalapozott mű.

Vannak-e olyan dolgok, amelyekről a kutatásnak és a médiának a csángósággal kapcsolatban beszélnie kellene, és nem teszi meg?

Persze, hogy van. A csak románul tudó csángókkal – például – senki sem foglalkozik, mert azt hiszik, hogy ők – ha nem is rontanák a csángókról szóló statisztikákat – mégsem vetnének jó fényt a kutató hírnevére. Magyarán szólva, presztízskérdésnek látják sokan, hogy foglalkozniuk kelljen egy már asszimilált emberrel. Holott ő is ugyanannak a népcsoportnak a tagja, még ha azt nem is tudja. Én értetlenül álltam, amikor néhány kutatóval erről vitatkozva, nem értettek meg engem, de egyeseknek mentségére mégis elmondom, hogy románul sem tudtak, talán innen eredt a negatív megközelítés. Ami a médiát illeti, nem lehet számon kérni azt, hogy nem tájékoztatja az embereket gyakrabban a csángóságról. Pedig meg is tehetné, hisz ott is történnek az emberekkel dolgok, csak egy tudósító kellene, mint ahogy van rá példa a többi határon túli magyarok lakta területeken is.

Külföldi útjaid során találkoztál-e külföldön dolgozó csángókkal? Milyennek láttad őket az idegen környezetben? Milyen tapasztalataid vannak ezzel kapcsolatban? Tesznek-e lépéseket kint arra vonatkozóan, hogy kulturális másságukat megőrizték?

Nekem az Izraelben munkát vállalókról van személyes tapasztalatom, hisz egy évig lehettem köztük, mivel én is munkát vállaltam ott 1999–2000-ben. Kulturális másságukat megőrzik. Ez tartja össze a kisebb csoportokat. Még a különböző falvakból érkezőket sem zavarta az, hogy eltér a beszédjük. Ugyanúgy csángóul beszéltek. A vallási élet intenzív volt, és a nagy távolság megtette a hatását: nagy volt az összetartás. A jászvásári román nyelvű papok azonnal megtalálták a csángókat, magyarra nem számíthattak. Intenzív kapcsolatban vagyok mind az olaszországi, mind a Spanyolországba kivándorolt csángókkal. Olaszország hemzseg a jászvásári papoktól. Nagyon nagy a szervezkedés. Spanyolországban is működnek már a papok által felügyelt sejtek. A csángóknak ki van már előre taposva az útjuk, és mivel tapasztalt munkaerőnek számítanak...

Mi a tapasztalatod arról, mennyire tartják a kapcsolatot otthoni életvilágukkal, mennyire váltak „transznacionálissá”, ide is, oda is tartozóvá?

A csángóföldi otthon sokáig az a hely marad, ahová visszavágnak a csángók. Komolyan úgy gondolják, hogy vissza fognak menni, ezért dolgoznak és gyűjtenek. Aztán, ahogy telik az idő, úgy válnak egyre inkább és inkább városlakókká, többségük az otthontól távol telepedik le – például Magyarországon –, kisebb részük még nyugatabbra utazik, s természetesen néhányan visszatérnek szülőföldjükre. Általában két-három évet szándékoznak itt tölteni s pénzt gyűjteni. Aki ezt betartja, az hazamegy és éli az életét, de többen vannak, akik éveken át halogatják a hazatérést, mivel ma már minden faluban van telefonvonal, ami megkönnyíti a kapcsolattartást, és kevésbé fájó a távollét. És éppen a bizonytalanságból fakad a transznacionális létük, mivel ide még nem tartoznak, de szülőfalujukban sem érzik már igazán jól magukat. Ha nem tudnak kialakítani új, szilárd kapcsolatokat, könnyen elveszítettnek érezhetik magukat.

Te hogyan értékeled azt, hogy egyes csángó települések éppen a vendégmunka következtében olyan fejlődési pályára álltak az utóbbi években, amely például az erdélyi falvak esetében kivételesnek számít?

Sokan azt gondolják, hogy a csángók mások, mert másképp gondolkodnak. Ebben azért lehet igazuk, mert a csángókban, azáltal, hogy idegenek között kellett érvényesülniük, megerősödött a tudat, hogy magukra vannak utalva. A románok idegenként kezelték és kihasználták őket, a székelek mindig lenézték és kinevették őket. Innen kezdve nem nehéz rájön-nünk, hogy az alázatosság és a szorgalom párosítása volt a módja annak, hogy érvényesülniük és kiérdemeljék a társadalom elismerését. A rendszerváltás után az első és legjobbnak tűnő munkalehetőséget nyújtó ország Magyarország volt. Utána egyes falvak férfiai legális úton eljuttatták Izraelbe. Később a fiatalok – elsősorban feketén – célba vették Olaszországot és Spanyolországot. Mivel belföldön nem voltak eléggé megbecsülve és nem adatott meg a lehetőség, hogy bizonyítsanak, ezt külföldön megtehették, és hatványozottan kaptak pozitív visszajelzést. Innen is a nagy fluktuáció és az előrehaladás, ami meg is látszik bizonyos falvakban. Mindenki hozott magával egy kis külföldi kultúrát, ami megnyilvánul az építészetben, öltözetben, viselkedésben, kereskedelemben és az általános műveltségükben is.

Vannak-e vesztesei szerinted ennek a nagymértékű fejlődésnek?

Sajnos, a meggazdagodás folyamata itt is hozza a papírformát. A szakadék a szegények és a gazdagok közt egyre mélyül. Akinek megadatott

az, hogy több pénzhez jusson, az nagy léptekben megelőzte a többieket. Ilyenkor számos családi kötelék szála megbomlik. Ha elfogy a pénz, kölcsönkérnek, mert tudják, hogy akkor a családfő elmegy például Németországba fél évre, és nemcsak hogy visszatermeli, hanem egy újabb fél évre van miből költenie. Az italozás mellett sajnos a drágább élvezeti cikkek is megjelentek, mint például a drogok. Ennek alakulása folyamatban van. A mentálhigiénés programok, amelyek hivatottak ezeknek a bajoknak a megelőzésére, még a városokban sem indultak el. Tehát aki fizikailag egészséges, van esélye a bajok orvoslására, még akkor is, ha nem tud külföldre menni, mert általában mindenkinek jut egy darabocská föld, amin megtermeli a betevőt.

Mit gondolsz a csángó támogatáspolitikáról? Vannak-e olyan területek, amelyek elhanyagolódnak a moldvai csángók kulturális örökségét illetően a kívülről hozott támogatáspolitikai döntések következtében?

Tapasztalataim szerint a támogatáspolitiká mindig manipulatív módon alakul, és ezt nem negatív megközelítésből értem. A mindenkori kormánynak, vagy miniszteriumának, vagy éppen a közalapítványnak, aki pénzt akar osztani pályázat útján, van egy szakmai csoportja, amelynek az a feladata, hogy referáljon az akkor aktuális igényekről, prioritásokról, amelyeket ki lehet dolgozni és e szerint kiírni pályázatokat. A pályázató kidolgozza a neki legkönnyebben elszámolható pályázati formát. Ez az utóbbi években sokat változott, mert ki kellett szűrni a „potyautasokat”. Csakhogy ezáltal – a szigorítás által – leszűkült a pályázók köre. Tehát csak azon a területen lehet pályázni, ahol viszonylag kényelmesebb megvalósítani programokat, és ez nem más, mint a rendezvények, a könyvek kiadása és a már beindított gyermekoktatás. Ezzel bizony nincs minden terület lefedve. Melyek lehetnének azok a területek, ahol kellene támogatás, de úgy, hogy ez hozzájáruljon a csángóság kulturális örökségének megővéséhez? Elsősorban a szociális területen lehetne segíteni, és ehhez vannak már erre hivatott szervezetek. Aztán ott vannak a felnőttek. A téli időszak nagyon alkalmas arra, hogy teret biztosítsunk a kreativitásuk kibontakoztatására. Nagyon sok érték rejlik még a csángóságban, de ha ezeket nem aknázzuk ki, nagyon gyorsan végleg eltűnhet. Ilyenkor, téli időben lehetőség volna a felnőttek oktatására, hiszen a csángó felnőttek zöme sem magyarul, sem románul nem képes helyesen írni és beszélni. Ez pedig rossz hatással van az önértékelésükre, a hivatalokban, orvosnál még

mindig félszegek, kiszolgáltatottak. Fontos volna a fiatal és idősebb felnőttek helyes higiénés szokásainak kialakítására, a szexuális felvilágosításra, csecsemőgondozással, gyermekneveléssel kapcsolatos előadásokra sort keríteni és nem utolsósorban kulturális rendezvényeket megvalósítani, mert a kocsma és a televízió önmagában még mindig lélekromboló.

Miben látod a Magyarországon tanuló fiatal csángó származású értelmiségiek szerepét a csángóság kulturális támogatása, identitásbeli megerősítése érdekében?

A fiatal tanult csángóknak Magyarország egy ugrópad a nagyvilág felé. Mégis úgy tűnik, hogy a csángóhon vonzalma kíséri őket, és még ha szűk lehetőségeik is vannak, azért mégis egyesek haza mernek menni. Ez mindenképp dicséretes. Azok, akiknek nem adatik meg a hazatérés lehetősége, vagy másképp alakul az életük, és emiatt nem tudnak már hazamenni, megkeresik azokat a csatornákat, amelyeken keresztül tudnak valamit tenni a csángókérdésben. Mindegyik tanult csángó tesz lépéseket a magyar identitás megerősítése érdekében, elsősorban a szűkebb családi körben. De képesek továbblépni, és elkezdenek gyűjteni, írni. Ezek mind olyan dolgok, amelyek bizonyítják a ragaszkodásukat az értékeikhez. Ez a csángók értelmiségi rétege. Azok, akik képesek ezt felmérni, és vállalják a tevékenységgel járó nehézségeket és elhivatottságot, azoknak az identitás már nem kérdés, és képesek ezt a megszerzett tudást továbbadni és erősíteni mások hitét is.

Mi a benyomásod arról, hogy a csángók maguk hogyan élik meg azt a megkülönböztetett figyelmet, amely egy ideje rájuk irányul kivételes kulturális örökségük, sajátos kisebbségi helyzetük miatt?

Pozitívan élik meg legtöbben, különösen a negyven-ötven éves korosztály az, amely tevékenyen kiveszi a részét ezekben a programokban, hiszen még él bennük a nagyszüleiktől tanult dalok, balladák hangulata, a magyar nyelv ismerete és használatának lehetősége büszkeséggel tölti el őket, hiszen ez az a csoport, amely a legtöbb megaláztatást volt kénytelen elviselni magyar nyelvűsége miatt. Az öregek örülnek, hogy továbbadhatják az évszázados tudást, a fiatalok pedig csodálkoznak, hogy miket tudnak szüleik, nagyszüleik. Természetesen sokan vannak olyanok is, akik nem látják át ennek a dolognak a nagyszerűségét, és egy vacsoráért vagy egy pohár italért énekelnek és táncolnak. De itt az hibázik nagyobb, aki

tudatlanságukat kihasználja. Ez legalább olyan becstelen, akár lopásnak is nevezhetjük, mint amikor évszázados könyveket csaltak ki az öregektől, mondván ezek régiek, ezért nem értékesek...

Milyen konkrét projektek megvalósítását tartanád célszerűnek az elkövetkezendőekben, ha mód lenne rá, és miért?

Az előzőkből kiderül, hogy én egy ernyőprogramot szeretnék megvalósítani, ami persze a legnehezebb. Az volna csodálatos, ha sikerülne oktatni és képezni azokat, akik erre fogékonyak, bevonni az öregeket és a fiatalokat, hogy egymást tanítsák, mint rég, s a „tanultak” inkább csak koordinálják tevékenységüket. Természetesen ehhez elengedhetetlen volna a szükséges anyagi háttér biztosítása, mert a lelkesedésben nincs hiány.

2. Petrás Róbert

Úgy tudom, a csángósághoz származásod révén is kötődsz. Milyen életút van a mögött, hogy most Budapest és Bákó között ingázol?

Brassóban születtem, vegyes házasság elsőszülött gyermekeként. Ez a hagyományosan sokszínű közeg volt a bölcsőm, és mellette természetesen hatással voltak rám gyakran látogatott moldvai nagyszüleim is.

Magyarországra kerülve sokáig nem tudtam azonosulni azzal a csángósággal, amit itt igyekeztek megismertetni szélesebb körben. Sokszor éreztem, hogy a csángók szakértőiként tisztelt Moldvába járok – érthetetlen módon – hamis színben tüntették fel a csángókat. Én személyesen sehogyan nem tudtam elfogadni a „szegény csángók”, „esetlen csángók” és hasonló jelzőket. Megalázónak, önbecsülésembe gázoló, erőltetett lesajnálásnak éreztem, aminek az lett a következménye, hogy teljesen eltávolodtam saját gyökereimtől.

Fiatalon kezdett el érdekelni a politika: később három alkalommal lettem parlamenti / európai parlamenti képviselőjelölt. Rengeteg tapasztalatot szereztem ebben a közegben 9 év alatt, hihetetlen intenzív iskola volt. Ábrándjaim, naiv elképzeléseim a tisztességről, a politika érzékenységről az emberek gondjai iránt az évek alatt elolvadtak. Főképp külügyekkel, határon túli és vallásügyekkel foglalkoztam: így kerültem kapcsolatba a csángók érdekvédelmi szervezetével, az MCSMSZ-szel.

Milyen szerepet vállalsz a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének munkájában?

A Moldvai Magyar Oktatásért Alapítvány alapítója vagyok édesanyámmal együtt, és kuratóriumunknak is tagja. Ez pusztán formalitás, ami nyilván komoly adminisztrációs kötelezettségekkel is jár: a munka tartalmi részét a mindennapok kihívásai adják.

Az alapítvány közhasznú szervezetként került bírósági nyilvántartásba. Nagy figyelmet fordítunk arra, hogy feddhetetlen működéssel segítsük a támogatók bizalmának erősödését. Az alapítvány minden tagja társadalmi munkában végzi el vállalt feladatait, amit – egy több tízmillió forintos éves támogatást kezelő alapítványnál – párját ritkító sajátosságnak tartok: nagyszerű emberekkel dolgozhatok együtt. Ezúton is köszönöm áldozatvállalásukat.

Munkánkat nagyon határozott keretek közé szorítják a magyar jogszabályok, de igyekszünk minél messzebbmenőkig figyelembe venni a

moldvai sajátosságokat, az egyéb támogatások szigorú elszámolási rendjét, melyek az érdemi munka mellett komoly és sok esetben értelmetlen adminisztrációs kihívások elé állítják az MCSMSZ dolgozóit.

Munkámmal igyekszem összhangba hozni a moldvai oktatási program életszerű igényeit és a támogatások szigorú elszámolási rendjét. Izgalmas – nem feszültségektől mentes – feladat.

Mi a véleményed az utóbbi évek csángó kutatásairól? Helyesen látják-e szerinted a kutatók azokat a helyi fejleményeket, amelyeket te közvetlenül is tapasztalsz, illetve miben látod másképp a dolgokat?

Nem érzem magam olyan szinten képzett embernek, hogy ítéletet mondjak a kutatók munkái felett. Részleges véleményt természetesen kialakítottam magamban az általam is megismert kutatásokról. Nem akarok azonban abba a hibába esni, amibe többen is már a kutatók közül: arra gondolok, hogy sokan mennek Moldvába kész gondolatokkal, amelyekhez megerősítést remélnek helyi tapasztalataik alapján. Felszínes benyomások alapján olyan messzemenő következtetéseket vonnak le, amelyek már nagyon félrevezető távolságba kerülnek a valóságtól. Az ilyen publikált megállapítások többet ártnak, mint amennyit használnak. Tévhiteket ébresztenek, erősítenek meg.

Nehezíti a kutatók munkáját a kutatható települések közötti távolság, és az a tény, hogy egy falura tett megállapítás egy másik csángó faluban már szinte biztosan nem állja meg a helyét.

Kedvenceim az önjelölt szakértők. A gyorsalpalón végzett – 1-2 alkalommal Moldva területét érintő – érdeklődő, aki hazatérve a baráti kör csángószakértőjévé avanszál. A másik véglet a közpénzen utazó semmittevők, akik utazásaik számánál fogva tüntetik ki önmagukat a csángók szakértője címmel.

Vannak-e olyan dolgok, amelyekről a kutatásnak és a médiának a csángósággal kapcsolatban beszélnie kellene, és nem teszi meg?

Nem beszélünk az elkövetett hibákról, és azok legalább részleges orvoslásáról.

Nem beszélünk a moldvai csángóknak szánt anyagi támogatásokról, amik első körben a csángószakértők megélhetését szolgálták, és csak töredékében kerültek rendeltetésüknek megfelelően felhasználásra.

Nem beszélünk arról, hogy míg egyik oldalról csodáljuk a csángók kultúráját, másik oldalról megalázzuk, lenézzük, kihasználjuk őket.

Nem beszélünk arról, hogy míg Magyarországon működő külföldi cégek sokmilliárdos adókedvezményben részesülnek, addig a moldvai csángó kultúra megmentése nem ér többet évi 50–60 millió forintnál a magyar államnak.

Magánbeszélgetésünk alkalmával említetted, hogy külföldi útjaid során találkoztl kühországokban dolgozó csángókkal. Milyennek láttad őket az idegen környezetben? Milyen tapasztalataid vannak ezzel kapcsolatban? Tesznek-e lépéseket kint arra vonatkozóan, hogy kulturális másságukat megőrizték?

Nekem nagyon rossz tapasztalataim vannak, de hiszem, hogy vannak kivételek. Rómában aludtam olyan lakásban, melynek utcáját szinte csak csángók lakták. Estéknként és főképp hétfégen az utca visszhangzott a „manele” minden műfajától. Egymás között román nyelvet használtak, de a gyerekekre hivatkozva inkább az olaszt erőltették, mint a szégyellt csángót. Frankfurtban egyértelműen románnak vallották magukat, holott még elvéve egymás között magyarul beszéltek.

A sort hosszan folytathatnám, itt azonban a megdöbbenő önmeztaga-dás igazán elgondolkodtató.

Én arra a megállapításra jutottam, hogy a magyar vezetés elmulasz-tott helyben maradásra ösztönző politikai gesztusokat és befektetéseket elősegítő lépéseket foganatosítani. A jobb kereset reményében Magyarországon dolgozó csángók többségét lekezelték, lenézték, aminek egyenes következménye lett, hogy jobb pénzért, kevesebb megaláztatásért nyugati országokban telepedtek le. Ott viszont már inkább a minél tökéletesebb beilleszkedésen fáradoznak, mint saját kulturális másságuk megőrzésén.

Tapasztalataim szerint egyre többen érzik, hogy anyagi érdekek men-tén választott új „hazájuk” sokkal inkább kiszolgáló személyzetként tekint rájuk, semmint megbecsült, teljes értékű állampolgárra.

Mi a tapasztalatod arról, mennyire tartják a kapcsolatot otthoni életvi-lágukkal, mennyire váltak „transznacionálissá”, ide is, oda is tartozóvá?

Érdekes, mennyire erős a Nyugaton munkát vállalónak az a vágya, hogy sikeres emberként térhessen haza. Szélsőséget említek: találkoztam olyan ismerőssel, aki egy szobában nyolcadmagával lakott egy londoni garzonban. Uzsorásoktól kapott kölcsönből bérelt autóval jelezte az ott-honiaknak, hogy jó döntés volt elmenni. Nem nehéz végiggondolni, hogy

az ilyen esetek milyen önpusztító lavinát indítottak el a csángó falvakban, ahonnan tömegesen vándoroltak ki a munkaképes fiatalok.

Illúzióim sehol nem voltak, tekintve a tényt, hogy a csángók többsége Moldvában sem öntudatos csángó, de hazai ízekkel a konyhákban mindenhol talákoztam. Viszik magukkal a Moldvában is hallgatott zenéket, és hozzák haza a külhoni kultúra számukra meghatározó csecsebecsét. Véleményem szerint minél görcsösebb az „odatartozás” vágya, annál neveségesebb külsőségekben jelenik meg, annál visszatetszőbb viselkedésben nyilvánul meg. Ekkora kulturális különbségeket nem lehet erőszakkal összeilleszteni. Hála istennek akadnak kivételek, és általánosító megjegyzéseim nem vonatkoznak minden egyes külföldön dolgozó moldvaira.

Te hogyan értékeled azt, hogy egyes csángó települések éppen a vendégmunka következtében olyan fejlődési pályára álltak az utóbbi években, amely például az erdélyi falvak esetében kivételesnek számít?

Saját családomban is akadnak szép számmal olyanok, akik szekertolói ennek a „fejlődésnek”. Nem tudom igazán fejlődésként értékelni a „neoizléstelen” stílusban épített házmonstrumokat, de azt igen, ha a külföldi tapasztalatokat okosan kamatoztatva kezdenek tisztességes vállalkozások üzemeltetésébe.

Nem tudom még, milyen árat fizetünk azért a fejlődésért, amiért a szülők és a gyerekek évekig élnek több ezer kilométerre egymástól.

Vannak-e vesztesei szerinted ennek a nagymértékű fejlődésnek?

Én ezt nem tartom jó értelemben vehető fejlődésnek. Vesztesei pedig közösen vagyunk, mindannyian.

Mit gondolsz a csángó támogatáspolitikáról? Vannak-e olyan területek, amelyek elhanyagolódnak a moldvai csángók kulturális örökségét illetően a kívülről hozott támogatáspolitikai döntések következtében?

Kritikus szemmel figyelem mindkét oldalt: a támogatás mikéntjéről, mértékéről döntőket és a felhasználókat egyaránt.

Nem lehet a helyi sajátosságokkal összeegyeztethetetlen elszámoltatási módszereket követelni, és olyan adminisztrációt, mely önmaga emészti fel a támogatás nagy részét, de azt sem tartom szerencsésnek, ha a támogatott könnyelmű gazdálkodással teszi kockára tevékenységét.

A támogatás mértékét egyértelműen a vegetatív állapotok fenntartására méretezték. Az oktatási program költségeinek alig 30 százalékát fedezi állami támogatás. Civil összefogás nélkül most mi sem beszélgethetnénk egymással arról a munkáról, ami közel nyolc éve folyik a moldvai magyar oktatás érdekében.

Hanyagoljuk a felnőtteket, nem tudjuk a falvakban tartani a hagyományos mesterségek művelőit. Átgondolt stratégia helyett ad hoc jellegű döntésekkel teszi kiszámíthatatlanná az emberek előtt az állam céljait. Alapvetően az a baj, hogy az állam – és bizonyos szempontból az egyház – időhúzással az igények teljes elsorvadására játszik.

Miben látod a Magyarországon tanuló fiatal csángó származású értelmiségiek szerepét a csángóság kulturális támogatása, identitásbeli megerősítése érdekében?

Haragudni fognak rám emiatt, de egységes csoportként semmilyen szerepük nincs a csángó kultúra támogatásában. Vannak egyéni tiszteletre méltó teljesítmények, de egy kialakult fiatal csángó értelmiségi körrel még korai beszélni.

Egy önmagát „Csángó Értelmiségi Kör”-nek nevező társaság már több éve bontogatja szárnyait, de tagjaként is kénytelen vagyok megállapítani, hogy vérszegény képződményről beszélünk.

Egyáltalán milyen tapasztalatod van a fiatal csángó értelmiségiek viszonyulásáról, moldvai szerepvállalásáról?

Egy diploma még nem jelenti az egykori értelmiségi jelző kitüntető elismerését.

Alig több mint száz csángó diákról tudunk, akik valamilyen felsőoktatási intézményben szereztek diplomát. Legtöbbjük saját megélhetésén fáradozik, néhányan Moldvában dolgoznak az MCSMSZ különböző feladatait ellátva, ill. oktatókként az oktatási program tanár csapatában. Valamilyen tettvágy buzog a Pesten ragadt csángó diplomásokban, de mint előbb is mondtam, egyelőre homályosak a célok.

Mi a benyomásod arról, hogy a csángók maguk hogyan élik meg azt a megkülönböztetett figyelmet, amely egy ideje rájuk irányul kivételes kulturális örökségük, sajátos kisebbségi helyzetük miatt?

Véleményem szerint a napi gondok miatt kevesen élik ezt meg örömteli fejleményként. Többségük egyszerűen nem foglalkozik ezzel. Akiknek jelent valamit – tapasztalataim szerint –, enyhülő kisebbségi komplexusokkal, magabiztosabban éli meg mindennapjait. Saját kultúrájuk értékét – úgy érzem – alulértékelik, amiben a helyi papság tevékenysége is közrejátszik.

Amennyiben ez a kitüntetett figyelem nem lesz csupán egy fellángolás – bízom abban, hogy –, a csángók legalább egy csoportja öntudatra ébred, és komolyabb önszerveződésre készítenek.

Milyen konkrét projektek megvalósítását tartanád célszerűnek az elkövetkezendőekben, ha mód lenne rá, és miért?

Sorolom a saját gondolataimat:

- magyar nyelvű óvoda: minél korábban kezdhessék el a magyar nyelv tanulását;
- magyar nyelvű hittanoktatás;
- énekkarok: ennyi jó hanggal megáldott gyerekekkel óriási sikereket érhetne el egy jól vezetett énekkar, ami további plusz önbizalmat adhatna;
- csángó kultúrház, könyvtár, mozi, szórakozóhely;
- helyi munkahelyteremtés, befektetések;
- csángóbarát helyi polgármesterek megválasztása, települések közötti szövetségek, közös fejlesztési pályázatok megírása;
- testvértelepülési program magyarországi településekkel;
- helyben megszervezett nagyobb csángó rendezvények: csángó bál, közös búcsúhely rendszeresítése, csángó fesztivál;
- csángó mesterségek ünnepe, szüreti bállok;
- egy mindenki által elfogadott vezéregyéniség, helyben élő és tevékenykedő értelmiség.

3. Duma András

Milyen életút van Klézse és Budapest között, hogyan modellálta életpályádat az, hogy Moldvában csángó közösségbe születted bele?

Tudatos az a helyzet, hogy a moldvai magyarság mindig el volt zárva az erdélyi magyarságtól, Budapesttől is. Mi több, csak az 1950-es években volt lehetőség az erdélyi és moldvai magyarság közti együttműködésre. Hogy ez minek köszönhető? Ahhoz több hely kellene egy érthető válaszra. Egyelőre valamilyen hajlamot érzünk abban, hogy Magyarország figyel politikailag a csángók felé. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy Magyarországon és Erdélyben is inkább a nagyon elkötelezett emberek figyelnek ránk és tesznek a moldvai magyarságért.

Küzdelmünket egyelőre kutatási, politikai és valamelyest oktatási szempontból támogatják, de életünk többi területe teljesen el van hanyagolva: a gazdaság, külön magyar média (rádió, tv stb.), az egyházi kérdés, azaz magyar papi szolgálat. Mi több, a csángókérdés az erdélyi püspökség területén is probléma. Csupán néhány jóindulatú erdélyi pap van segítségünkre. Figyelembe kell venni, hogy körülbelül 100 000 moldvai eredetű csángó él Erdély területén.

Ha éppen Erdélyben vagy Magyarországon születtem volna, akkor annak a magyar kultúrának lettem volna része. Mivel itt születtem Moldvában mint moldvai magyar, nem mondtam le erről a moldvai magyar kultúráról, nem távolodtam el tőle, ehhez ragaszkodom.

Megmaradtam annak, aminek születtem, és ahol születtem. Felhívtam arra a figyelmet Magyarországon, hogy vagyunk magyarok Moldvában, és másként látjuk a világot, mint ők.

Az életem formáját a csángómagyarság sorsa alakította, amit nem pályának tekintek, hanem kényszernek. Remélem, a jövőben sok moldvai magyar elgondolkodik a helyzetünkön, és sikerül megértetnünk, hogy nem vagyunk senki ellen, sőt együtt akarunk élni a magyarsággal, romániai területen, ennek minden következményével. A legrosszabb helyzet az, amikor egy közösség tagjai nem tudnak kiemelkedni a saját családjuk érdekében se. Ezen a pályán nem lesznek se jó románok, se jó magyarok a csángók.

Milyen szerepet vállalasz a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének munkájában?

A Moldvai Csángómagyarok Szövetségének munkájában 2001-ig megtettem, amit kellett, Csicsó Antallal, a pusztinai Nyisztor családdal, Ilinka Cecíliával, Farkas Jánossal és másokkal együtt segitettem abban, hogy Bákóba költöztessük az irodát. Ma úgy látom, hogy a szövetség egy olyan utat választott, amelyiken egyedül szeretné képviselni a csángóságot. Egyeseket nem szívesen fogadnak be, sőt úgy látom, máshonnan is támogatják ezt.

Amit tesz a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége, az nagyon fontos, és egyelőre meg van adva valamennyire a lehetősége, hogy ezt végezze, erősítve előnyt élvez ebben.

Mégsem hiszem, hogy ha léteznek más magyar szervezetek, akkor ezek a moldvai magyarság ellen dolgoznának, kivéve a román jellegű egyházi szervezeteket, mint amilyen a Dumitru Márтинаș Szervezet.

A Szeret-Klézse Alapítvány, a Szent István Egyesület, a románvásári Szeret Alapítvány, valamint a volt Via Spei ifjúsági szervezet moldvai bíróságokon bejegyzett szervezetek, amelyek más-más utakon ugyanazt tették és teszik, amit a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége tesz, de ez se elegendő.

Egyetlenegy vagy néhány szervezet nem is tud képviselni egy területi nemzetséget. Ehhez mindig több szervezetre van szükség, amelyek munkája segít az egyes problémák megoldásában. Nem fennhatóságra van szüksége a moldvai magyarságnak, hanem összefogásra, amely erőt ad neki. Ehhez szükség lenne a már meglévő szervezetek mellé helyi gazdasági, egyházi, médiaszervezetekre stb., arra, hogy mindegyik szervezetnek legyen megfelelő képvisellete (nem látszatszervezetek) a csángó közösségekben. Amikor ezek összefognak, akkor kérdezzük meg a tagszervezeteket, hogy a jelen szervezetben milyen munkát kívánnak vagy tudnak végezni. Jelenleg van egy kommunikációs lehetőségem a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége felé, de csak pár emberen keresztül, hisz a Csángó Szövetségben csak a választmánya határoz, a többi szervezetnek nincsen beleszólása. Én magam, bár a szövetség tagja vagyok, nem is voltam meghívva, megkérdezve vagy értesítve egyes döntésekről, sőt senki sem keresett fel semmilyen értesítéssel 2000-től. Ezek ellenére a Szeret-Klézse Alapítvány egyetért a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének alapszabályzatával, és azokat a munkákat is végzi, amelyet a szövetség végez. Mégis egyelőre nincsen egy olyan szervezet, amely az egész csángóságot összefogná.

Mi a véleményed az utóbbi évek csángókutatásairól? Helyesen látják-e szerinted a kutatók azokat a helyi fejleményeket, amelyeket te közvetlenül is tapasztalsz, illetve miben látod másképp a dolgokat?

Az eddigi csángókutatások szükségesek voltak, és sok kítűnő munkát végeztek a többségi magyarság részéről. Ez persze nem azt jelenti, hogy már ne lenne mit tenni.

Ami a jövőt illeti, van ahonnan merítsenek az eddigi munkából a jövő kutatók. Ezen a területen is az volna a jó, ha be lenne vonva több moldvai magyar is a munkába. Tudom, hogy egyelőre kevés moldvai érzi szívügyének a saját kultúráját, hisz ez a nép fáradt és határozatlan. Mégis, ha ismertetnék velük a jelenlegi kutatásokat mindkét nyelven, az sok bátorságot öntene a fiatalokba. Itt újból említem a külön csángóknak szóló média fontosságát.

Vannak-e olyan dolgok, amelyekről a kutatásnak és a médiának a csángósággal kapcsolatban beszélnie kellene, és nem teszi meg?

Mindenről beszélni kell, de nagyon fontos megismertetni a csángókkal a valóságot. A madéfalvi veszedelmet, a reformáció okozta vándorlást, a román beolvasztási politikát, a helyi szervezetek szerepét és külön mind-egyik szervezet bemutatkozását. Minden szervezetnek legyen lehetősége a médiában megjelenni és részt venni a kutatásokban.

Milyennek láttad a csángókat külföldön, idegen környezetben? Tesznek-e lépéseket kint arra vonatkozóan, hogy kulturális másságukat megőrizték?

A külföldön munkát vállalók a latin országok felé irányulnak. Ezekben az országokban a moldvai magyarokat úgy ismerik, mint katolikusokat, és úgy kezelik őket, mint született románokat. A kérdés megoldása kényelmetlen, és ha Erdélyben és Magyarországon nem dolgozzák ki a moldvai magyarság átfogó munkavállalási lehetőségét, a csángó és az erdélyi magyar munkavállalók zöme is lassan a latin országok felé irányul.

Megtörténik, hogy csángók és erdélyi magyarok együtt dolgoznak latin országokban, de nem beszélnek magyarul egymással, és nem beszélnek közös gyökereikről, még az Erdélyben vagy Magyarországon tanuló csángók sem az ottani magyarokkal.

Ennek oka az oktatás és az egyház, amely ritkán foglalkozik a csángókkal. Moldvában félretájékoztatják a magyarságukról a magyarokat, és az

erdélyi intézményekben nem is ismertetik, kik a csángók. Tehát, sajnos, gyorsabban lesznek a csángókból olaszok, spanyolok vagy más nemzetiségűek, mint az erdélyiekből, nem mintha az erdélyiek nem olvadnának be, sőt ők is elvesznek a tengerben.

A iași-i püspökség követi a vándormunkásokat. Az erdélyi egyházak pedig saját területükön sem képesek felkarolni a moldvai magyarokat. A moldvai magyarokat Erdélyben is idegeneknek tekintik az ottani magyarok. Sajnos ez is az információhiány miatt van.

Kicsit jobb a helyzet Magyarországon, de itt is érvényes a közmondás „egy virágszállal nem lesz tavasz”.

Mit tudna tenni egyetlen ember a kultúrája védelmében, ha a saját nemzetének politikája egyelőre csak kutatási szempontból és politikai szempontból látja őt érdekesnek? Azt látja, hogy csak néhány magyar védi őt.

A válaszom az, hogy a iași-i püspökség a vallási kisebbség érdekében védi a moldvai csángókat, de, sajnos, megtanította őket elhagyni sajátsgaikat, így beolvadnak az adott országba. A gyerekek haza jőve ünnepekre vagy spanyoloknak, vagy olaszoknak vallják magukat. Mit tett ezért a magyarság? Még egyszer ismétlem, vannak emberek és szervezetek, akik áldoznak az ügyünkért, de komoly és átfogó tervek nincsenek.

Mi a tapasztalatod arról, mennyire tartják a kapcsolatot otthoni életvilágukkal, mennyire váltak „transznacionálissá”, ide is, oda is tartozóvá?

Szerintem a csángóság zöme tartja a kapcsolatot a moldvai hazájával és építkeznek a visszatérés érdekében, ahogy ez látható is. Csak azon kevesek fognak visszajönni, akiknek biztosítva van az itteni élet. A gyerekek nem nagyon érdeklődnek a szülőhazájuk iránt, és aki érdeklődik, azokra figyelmesen gondol a román egyház, hisz állandó román nyelvű miséket tartanak nekik külföldön. Hasonlóan magyar nyelvű miséket kellene hogy tartsanak nekik magyar papok. Felkeresi őket valaki is külföldön, vagy akár Magyarországon?

Te hogyan értékeled azt, hogy egyes csángó települések éppen a vendégmunka következtében olyan fejlődési pályára álltak az utóbbi években, amely például az erdélyi falvak esetében kivételesnek számít?

Semmi kivétel nincsen ebben, ez csak jó példája annak, hogy a csángó ember szeretné kimutatni, hogy képes fejlődni és jó gazdálkodó. Sajnos

ezen a területen is látható az oktatás hiánya, amely arra irányíthatná őket, hogy a gazdálkodásba fektessenek. Nincsen olyan infrastrukturális háttérük, amely befogadná őket; úgy érve, román vagy magyar gazdaság. Ha be is tudnak kapcsolódni a gazdasági életbe, ez csak alacsony szinten lehetséges, csak saját munkaerejüket képesek piacra vinni. Ezért egyelőre a csángók szép és funkcionális házakat építenek versenyben. Mégis, öröme, ennek mértéke egészségesebb, mint máshol.

Vannak-e vesztesei szerinted ennek a nagymértékű fejlődésnek?

Természetesen, nem mindenki tudja tartani a lépést ebben a versenyben, hisz mindenki nem vállalhat külföldön munkát, előbb-utóbb a társadalom rétegekben fog feloszlani, szegények és gazdagok. Kérdés marad az, hogy funkcionális lesz-e a társadalom gazdasági infrastruktúra nélkül, vagy szétszóródik?

Mit gondolsz a csángó támogatáspolitikáról? Vannak-e olyan területek, amelyek elhanyagolódnak a moldvai csángók kulturális örökségét illetően a kívülről hozott támogatáspolitikai döntések következtében?

Szerintem mindegyik kérdés, amely felmerült ebben az interjúban, hosszú választ követelt volna. Erre a kérdésre a következő válaszokat rövidíteném:

Nem kellene megengedni, hogy legyenek kiválasztottak a csángóügy támogatásában. Létezik több mint kétszáz magyar jellegű szervezet, amely a csángókkal foglalkozik. Természetesen ezekből ha 25 az ügyben jó irányban tevékenykedik, akkor az sok. Mégis Moldvában csak pár szervezet létezik, és mindegyik tesz az ügyért, de egyelőre csak egynek van biztosítva a működési lehetősége. Inkább a moldvai szervezeteket kell támogatni, ha valaki úgy gondolja, hogy a moldvai magyarság ki kell emelkedjék. Még akkor is, ha Moldvában minden 200 faluban lesz két-három szervezet, persze csak ha erre meg is van a költségvetés.

Szerintem a moldvai szervezeteknek meg kellene adni egy komoly működési lehetőséget, és a programokra legalább annyit be kellene fektetni, amennyire szükség van. Jelenleg az összes programra, a moldvai magyarság ügyeire harminc magyarországi munkás bére jut. Tudni kell határozottan, van-e képesség a moldvai magyarság programjainak a támogatására? Ha nincsen, akkor a stratégia inkább ront, mint segít.

Miben látod a Magyarországon tanuló fiatal csángó származású értelmiségiek szerepét a csángóság kulturális támogatása, identitásbeli megerősítése érdekében?

A Magyarországon vagy Erdélyben kialakult, csángó származású értelmiségnek szerepet nem lehet egyelőre tulajdonítani. Igenis vannak tevékenységek és kezdeményezések ez irányban, de hiányzik a tapasztalat, ki vannak teljesen szakadva az itt lévő moldvai magyar származású világból. Ahogy látjuk, az erdélyi magyar értelmiség se vállalja az odavándorolt csángókkal való foglalkozást, inkább elhanyagolja, mivel nincsen erő és egy kidolgozott stratégia, sőt mi több, erdélyi magyarok is elrománosodnak. Hisz Erdélyben vannak infrastruktúrák, amelyekre számít az értelmiségi réteg, de Moldvában a pár civil szervezet úgy van tekintve, mint ellensége a jelen lévő román érdekű intézményeknek. Tehát egy Erdélyben kiemelt csángó értelmiség csak nehézségekkel áll szemben, valamint – a tapasztalat hiánya miatt, nem is ismeri azt az utat, amelyen eredményesen kell haladni.

Egyáltalán milyen tapasztalatod van a fiatal csángó értelmiségiek viszonyulásáról, moldvai szerepvállalásáról?

Azt hiszem, ez a kérdés nem állja meg a helyit. Van-e lehetősége egy csángó értelmiséginek, hogy ne vonuljon vissza a moldvai szerepvállalásától? Válaszom az, hogy nincsen. Túl sok reklám van a csángókról, és kevés kidolgozott stratégia, kívülről nézve azt gondolná az egyszerű ember, hogy a csángókat mézben tartják.

Mi a benyomásod arról, hogy a csángók maguk hogyan élik meg azt a megkülönböztetett figyelmet, amely egy ideje rájuk irányul kivételes kulturális örökségük, sajátos kisebbségi helyzetük miatt?

Nincsen egy megkülönböztetett figyelem rájuk irányulva, egyelőre apró lépések történtek politikai és 1% oktatási téren: 200 faluból 15-ben oktatnak, ahol 1000 gyerekből csak 100-at oktatnak magyar nyelvre. Véleményem szerint a csángómagyarok kezdeményezéseit valakik valamilyen ok miatt le akarják lassítani, hogy ez megsemmisüljön. A legfontosabb kérdésekre senki se koncentrálnak, a csángóság lehangolásán dolgoznak, a többsége. Még egyszer említtem a kivételt, mert csak van pár kezdeményezés, ahol jóindulatú személyek tesznek az ügyben.

Milyen konkrét projektek megvalósítását tartanád célszerűnek az elkövetkezendőkben, ha mód lenne rá, és miért?

Érdekli valakit a mi véleményünk? Van, aki figyelembe veszi a moldvai magyarok tevékenykedő többségének véleményét? És ha van is, van ezeknek erejük? A csángók részükre mielőbb egy jellegzetes állandó médiát, elsősorban csángó rádiót, tévét kell létrehozni.

A továbbiakban egy olyan tevékenységi lehetőséget kellene létrehozni, ahol minden moldvai szervezetnek egyenlően meg legyen adva a lehetőség a tevékenységre. Megindítani és kinevezni moldvai magyar katolikus egységeket, amelyekben ne legyen befolyása a jelenlegi román katolikus egységnek. Ki kellene harcolni, hogy a plébániákra magyar papokat is lehessen kinevezni.

A gazdasági probléma megoldása is egy fontos kérdés, de erre nem akar senki se gondolni, és ha igen, akkor ugyanúgy, mint más téren.

4. Nyisztor Tinka

Milyen szerepet vállalsz a moldvai csángók érdekeit érvényesítő szervezet(ek)ben?

Az MCSMSZ megalakulásától oktatási és vallási ügyekben vállaltam feladatokat. 2000-ben ezek különváltak, a vallási ügyek felelőse maradtam 2000 után is, különösen ami az anyanyelv használatának jogát illeti az egyházi szertartásokban. 2000-ben Pusztinában megalapítottuk a Pusztinai Szent István Egyesületet. Szükséges volt Pusztina külön képviselete a magyar nyelvű mise kérése miatt. 1998-ban hazaköltöztem a szülőfalumba, Pusztinába, ahol a közösség építésén, a kultúra mentésén, tudatos ápolásán dolgoztam. Fél évig (a 2001–2002-es tanévben) tanítottam iskolás gyerekeket is. Az oktatási program keretébe „nem fértem bele”. Úgy döntöttem, hogy csak a felnőttekkel foglalkozom: írni-olvasni tanítottam nőket és férfiakat. Ez különösen a téli időszakban nagyon intenzíven zajlott. Minden este találkoztunk. Tulajdonképpen a keretet a jól ismert „gúzsajlas” adta, a tartalom rendhagyó volt: fonás helyett ábécét tanultak, misekönyvből olvastak, főleg a keresztút elimádkozásán tanultak meg olvasni. Mindig volt közös imádkozás, közös énektanulás, közös főzés, közös ünneplés, közös magyar nyelvű mise szervezése, és szívesen vállaltunk virrasztást a halottak mellett, ahol a falu közösségével imádkoztuk, énekeltük a régi magyar szentes énekeket. Tulajdonképpen ez a közösség kért fel, biztatott arra, hogy intenzívebben kérjük a magyar nyelvű misét, mert ők mindig mellettünk lesznek. Azt akarták, hogy tegyünk meg mindent azért, hogy legyen „magyar mise” a templomban. Jól ismerték az egyház által hangoztatott szlogent, hogy „a pusztinaiak becsületes emberek, azok soha nem kérnék a magyar misét! Magyar mise csak magának kell, beszéljen csak a saját nevében...” szokta mondani a jászvásári püspökhelyettes (nem választották meg, csak szeretett volna lenni, nagyon szélsőséges volt).

1998-ban eljött Bákóba (igyekeztek távol tartani a jászvásári püspökségtől) átvenni petíciókat 260 aláírással. Nagyon durva hangnemben zajlott a kihallgatás. Nagyon sok klasszikus magyarellenes formulát használt: „akinek magyar mise kell, menjen Magyarországra, itt románok élnek, akik román kenyeret esznek. Három vénasszonynak nem fogunk misét mondani...”

1996–2006 között nagyon sokszor rendkívüli nyomás nehezedett a kis pusztinai közösségünkre. 2006–2007 elején a helyi rendőrség segítségét

kértük, mert fizikailag is bántalmaztak a paphoz közel álló emberek. A rendőrség segített. A nagy nyomást a közös estéken nagyon jól tudtuk oldani: imádkoztunk, énekeltünk, ha épp nem volt nagybőjt, akkor táncoltunk. Külön figyeltem, hogy alkalmanként legyen fellépési lehetőségünk falun kívül is, hiszen azok voltak a legjobb alkalmak, ahol a saját kultúránkat dicsérték, értékelték, ez örömmel töltötte el a kis lelkes csapatot. Ha fellépésre készültünk, akkor nem érdekelték a pap zaklatásai, lehetőség volt kitörni a nyomorúságos, léleknymasztó helyről. Minden kiruccanás feltöltődést jelentett számunkra. Minden utazás előtt szokás volt győnni, felkészülni lelkileg is. Mindig a program része volt, hogy misét hallgattunk ott, ahol épp szereplésre, kulturális programra hívtak. Mindig bekapcsolódtunk a misébe egy-két énekkel. Mindig tudtunk áldozni, és mindig tudtunk győnni. A zarándoklakok is mindig nagyon céltudatos programok voltak, ahol sok tehertől meg lehetett szabadulni: erdélyi, magyarországi papokkal is meg tudtuk beszélni problémáinkat, akár barátságos beszélgetésen, akár a gyóntatószékben. Ezek a vallásos programok jól oldották a feszültséget, a félelmet.

Itt szeretném elmondani, milyen félelmekre kell gondolni!

Vatikán 2006. Akkor sikeresnek éreztük a látogatást. A tárgyalásokon kívül igyekeztünk minél többet látni abból, ami ott volt. Nehéz és csodálatos napok voltak. Csak a Vatikáni Múzeum egymagában olyan sok szép élményt nyújt, hogy több nap kell a látottak megemésztésére.

Hazafelé induláskor az egyik asszonynak ellopták a kézi táskáját. Útleveél nélkül kénytelen voltam ott hagyni. Annyi pénzünk nem lett volna, hogy mindhárman ott maradjunk még két napig (szombaton indultunk haza), és mindhárom repülőjegyet elveszítsük. Ketten eljöttünk, a harmadik asszony pár nappal később jött haza. Rómában ismerősök segítettek, hiszen a saját lánya is valahol Olaszországban dolgozott.

A nagy ijedségtől az asszony az idegösszeroppanással küzdött: álmatlanság, feszült állapot, nyugtalanság... Pusztinába hazaérve elrohant a paphoz, hogy adjon feloldozást és bocsásson meg neki, hogy olyan nagyot vétett az egyház ellen, a papok ellen, azzal, hogy elment a Vatikánba magyar misét kérni, nem is tudta merre megy és miért...! A történetek után a pap azt mondta a faluban, hogy a szerencsétlen asszony nem tudta mit tesz, megbánta, amit tett, rossz útra vezették...

Otthon a faluban csak a legmerészebbekkel, értelmesebbekkel mentem mindig kihallgatásokra, és mégis mindig ott lappangott a félelem, a bűntudat a lelkükben.

Ilyen félelmekre gondolok. A bűntudatra, amelyet sokszor szándékosan generálnak a lelki vezetőink és eszközként használják velünk szemben.

2000-től a bákói szövetség többé nem vállalta a vallásos ügyeket. Az akkori MCSMSZ elnökök kijelentették, hogy a leveleken többé nem jelenhet meg az MCSMSZ lógója és az elnök nem írja alá a kéréseket, levelezést, azokat a beszámolókat, összeállított anyagot, amit a püspökségre, a buka-resti Nunciaturára, vagy más fórumokra küldtünk volna Pusztinából.

Az egyházi főméltóságok nyomatékosan kérték, hogy az egyházi problémákkal ne foglalkozzon a csángó szövetség. Pontosabban az első tárgyalás alkalmával Iașiban Gherghel püspök úr szinte könyörgött, hogy az egyházat hagyjuk békében. Ők örvendenek, ha magyarul tanítjuk a gyerekeket, de a mise, az imádság az a papok dolga, attól tartunk távol magunkat. A tárgyalásokon a z MCSMSZ akkori elnöke is részt vett.

A Szent István Egyesület megalakulása után csak Pusztinával foglalkoztam, és továbbra is vallási ügyek felelőse maradtam a bákói szövetségnél.

Mindig az anyanyelven zajló egyházi szolgáltatások jogát, a tanulást, tanítást (nemcsak a magyar nyelv tanítását tartottam szem előtt, hanem mindent, aminek felvilágosító jellege van) tartottam a legfontosabbnak, ezért ezt vállaltam elejétől fogva. 2006–2008 között a Szent István Egyesület kis közössége és tevékenysége változott. Mint az egyesület vezetője, reméltem, hogy a pusztinai Magyar Ház segítségére lesz a felsorolt tevékenységeknek: tanítás, mise, programok, amit azelőtt magánháznál valósítottunk meg.

Nem így történt, a Házban nem kapott helyet a Szent István Egyesület. Jómagam nem tudtam, nem is akartam állás nélkül, fizetés nélkül tevékenykedni.

Reméljük, hogy a Pusztinai Magyar Házért Egyesület felelőséget érez, vállal az anyanyelv használatáért a vallásos szolgáltatásokban.

2006-tól megszűntek a rendszeres magyar misék, amelyeket magánháznál szerveztünk. Elvárás lett volna, hogy a templomban legyenek (a Vatikánban ígéretet kaptunk), vagy a Magyar Háznál. A Magyar Házból teljesen kitiltották (a vezetők) a misét. Reméljük, hogy a Magyar Ház valóban a közösség magyar identitásának megerősítését fogja szolgálni. Vallásos téren ez idáig nem történt meg. Nagy érdeklődéssel figyeljük, várjuk a kétoldalú tárgyalások eredményeit a Magyar Püspöki Konferencia és a Román Püspöki Konferencia között. A jászvásári püspök megígérte a

2009-es őszi találkozón, hogy ahol kérték a magyar misét, ott lesz. Azóta is várjuk, de a legkisebb jelét sem észleljük annak Pusztinában, hogy a templomban hallgathatnák a misét magyar nyelven. 2010-ben is kénytelenek voltunk szabad ég alatt misét hallgatni, mert a templomból kitiltották a magyar nyelvű misét

Mi a véleményed az utóbbi évek csángó kutatásairól? Helyesen látják-e szerinted a kutatók azokat a helyi fejleményeket, amelyeket te közvetlenül is tapasztalsz, illetve miben látod másképp a dolgokat?

A kutatások eredményei objektívek. A kutatók helyesen látják a fejleményeket. A moldvai magyarokat sem kíméli meg a globalizáció, ezért szép lassan ugyanazt a mércét kell használni a kutatóknak, mint bármely más kutatási területen. Szükséges a mitizálás mellőzése.

A változások (mind mindenhol egyébként) generációkhoz kötődnek. Napjainkban olyan nagyon felgyorsult a változás, hogy egy generáción belül is megfigyelhetők igen nagy eltérések. Például Pusztina. Egy anyuka viccesen mondta el: „Én se tudom mi történt! A nagyobbik fiam még magyar, vele magyarul beszélgetünk, a kisebb az má oláh! Vele csak oláhlul beszélgetünk.”

Nehéz megállapítani, de azt gondolom, hogy a moldvai magyaroknál sokkal gyorsabbak a változások (mondjuk fejlődésnek, hiszen az ottaniak így értelmezik). Mintha tudatosan akarnák bepótolni a nagy lemaradásokat, amit igen jól érzékelnek abban a pillanatban, amikor a falut elhagyják. Napjainkban igen sok nő dolgozik Románia határain kívül, akik sokkal fogékonyabbak az újra, a jobb létre. Még gyorsabbak lesznek a változások, a nők mindig alakítói a helyi változásoknak. Természetesen a zárt közösségekben a nők voltak mindig a hagyományörzők is. Azt gondolom, hogy könnyebb a megszokott szabályok szerint élni, ezért „tartják a régi szokásokat”, manapság lázadoznak ellenük, főleg ha kilépnek a faluból.

Vannak-e olyan dolgok, amelyekről a kutatásnak és a médiának a csángósággal kapcsolatban beszélnie kellene, és nem teszi meg?

A kutatásban, a médiában is vannak dolgok, amelyekről nem esik szó. A kutatók és a sajtó is, talán 50 év múlva fog beszélni arról, amit napjainkban elhallgatnak. Természetesen jómagam sem fogok beszélni azokról, főleg leírni nem!

Külföldi útjaid során találkozta-e külföldön dolgozó csángókkal? Milyenek láttad őket az idegen környezetben? Milyen tapasztalataid vannak ezzel kapcsolatban? Tesznek-e lépéseket kint arra vonatkozóan, hogy kulturális másságukat megőrizték?

A kulturális másság megőrzése. Magyarországon állandóan kapcsolatban voltam a moldvai csángókkal is. Kevesen vannak, akik tudatosan őrzik a kulturális másságukat, annál többen, akik magukkal viszik „Moldvát” a nagyvilágba. A reprezentatív kulturális programokon részt vesznek. Magyarországon a táncház, Csángó Bál az, ahol inkább az értelmiségiek (akár Erdélyben vagy Magyarországon) jelennek meg mint a kultúra fogyasztói.

A legfontosabb a találkozás. Sokkal fontosabbak az otthoni hírek, mint bármilyen jó műsor, ami a színpadon van. Családon belül, mondhatnám a négy fal között, ahol senki nem látja, ott érvényesülnek az otthon beidegződött szokások: étkezés, nyelvhasználat. Bármely országban lennének, ragaszkodnak a saját közösségükhöz, ahol a kommunikáció is könnyebb, hiszen értik a viselkedési normákat, nem kell azokat szégyellni mások előtt... Például akiknél voltam külföldön (nemcsak Magyarországon) mind igyekeztek otthoni ünnepi étellel megvendégni: galuskával.

Magyarországon, amióta van román nyelvű mise, sok csángó legszívesebben oda jár misére. Nyilván már mindenki érti a magyar nyelvű misét is, de megszokásból a román nyelvű misére járnak, mert „otthon is úgy van”. Napjainkban otthon is a szokás miatt járnak legtöbben misére. Sepsiszentgyörgyön is van román nyelvű mise: ugyanaz történik mint Magyarországon. A templomban románul hallgatják a misét, kint az udvaron beszélgetnek magyarul. Azért járnak román nyelvű misére, mert olyan, mint otthon.

Pusztinában találkoztam olyan családdal, akik Spanyolországból jöttek haza, mert a gyerek iskolaköteles (egy évig kint tanult). A spanyol tanítónő azzal engedte el, hogy a gyereket meg kell tanítani az anyanyelvén, hiszen ott, Spanyolországban is a gyerek egy helyi dialektust is kellett tanuljon a spanyol nyelv mellett. Ennek hatására a szülők megértették, elfogadták, hogy az anyanyelv nagyon fontos és elhatározták, hogy a gyereket járattatni fogják magyar nyelvű órákra nyáron. A család városon telepedett le, hogy a gyerekek színvonalasabb iskolába járjanak. Ez ragaszkodás a saját identitáshoz, kultúrához, csak épp nem elég a magyar nyelv nyári tanulása.

Párizsban a csángók a magyar katolikus misszióhoz csatlakoztak, nagyon örvendenek és jól érzik magukat. Többen is misekönyvet kértek és vitték magukkal, mert Párizsban használják. Párizs kivétel, mert a legtöbb országba a jászvásári püspökség küld papokat, akik románul miséznek. Az is ritka kivétel, azt gondolom világviszonylatban is az, hogy napjainkban Jászvásáron sok a jelentkező a papi hivatásra, foglalkozásra.

Magyarország missziós területnek van nyilvánítva, ahol külföldi papok miséznek magyarul. Nincs, vagy nagyon kevés azoknak a száma, akik a papi hivatást választják.

Mi a tapasztalatod arról, mennyire tartják a kapcsolatot otthoni életvilágukkal, mennyire váltak „transznacionálissá”, ide is, oda is tartozóvá? Te hogyan értékeled azt, hogy egyes csángó települések éppen a vendégmunka következtében olyan fejlődési pályára álltak az utóbbi években, amely például az erdélyi falvak esetében kivételesnek számít?

A csángók is megunták a nyomorúságot, végre élni akarnak. Az anyagi jó(bb)lét először a tárgyi, anyagi jólétet hozza létre, a kultúra csak másodlagos. A tanulás az kivétel, nagyon igyekeznek taníttatni a gyerekeiket. Azt nem állítom, hogy az összes moldvai csángó katolikus falu fog meglepetést hozni, de ha Pusztinára gondolok, akkor lehetséges! Identitás szempontjából nem lehet tudni, hogy meddig marad meg magyar falunak, mikor veszíti el a magyar nyelvét?! Az nem szokványos folyamat, hogy egy 2000 lelket számláló faluban minden családban beszélnek valamilyen világnyelven a román és a magyar nyelveken kívül.

Nem kell prófétának lenni, hogy bárki ki merje mondani, hogy előbb-utóbb (inkább előbb), az ilyen falvak nagyon elindulnak a „fejlődés útján”.

Vannak-e veszesei szerinted ennek a nagy mértékű fejlődésnek?

Vesztesek!? Csak nézőpont kérdése, értékrend kérdése. A fejlődés megváltoztatja a falvak arculatát. A kisméretű, tipikus helyi építkezés már megszűnőben van. A régít gyorsan lerombolják, eltüntetik. Ha a kulturális örökségünkre gondolok, mint etnográfus, akkor azt gondolom, hogy nagyon nagy károsodás éri a moldvai magyarok tárgyi kultúráját, most épp az építkezésre gondolok, de a népművészet sincs jobb helyzetben.

Nagyon aktuális lenne a hely tárgyi kultúra mentése is, amire nem soha gondolnak. Természetesen van pár kis kiállításra való anyag Moldván kívül, de Moldvában a múzeumokban szinte semmi nem található. Ha a

múzeumokban keressük a csángó magyarok kultúráját, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy a csángók nem is léteztek, nem léteznek.

A helyi tájházak létrehozása nagyon aktuális és szükséges feladat lenne. Az új házakban már nyoma nincs a moldvai népművészetnek, textiliáknak. A kézművesség megszűnt. A fiatalok megvetik a szövést, kosárfonást... Ahogy Erdélyben vagy Magyarországon, Moldvában is tudatos ápolásra, mentésre szorul az anyagi kultúra is. Újra kell tanítani a régi foglalkozásokat. Előnynek számít, hogy még vannak helyi mesterek, specialisták, akiktől lehet tanulni. Mentálisan is el kell érni, hogy értékes a régi, a saját kultúra. A román nyelvű iskolákban ez nem fog megtörténni, de a magyar oktatás ebben tud segíteni. Például minden helyszínen, ahol van magyar tanítás, ott tanítják a gyöngyfűzést is. Mint foglalkozás jó, mert része a helyi népművészetnek is. Épp olyan fontos lenne megtanítani a helyi népviselet viselését, felöltését, mert a fiatalok már nem tudják. Egyre többször lehet látni a színpadon, hogy a szereplők (főleg a gyerekek, de a felnőtt fiatalok is) siralmasan hordják a népviseletet: már nem tudnak felöltözni viseletbe. A helyi kultúra mint kulturális örökség nagy károkat fog szenvedni a jelenlegi gyors fejlődés következtében. A tárgyi kultúra épp olyan identitáserősítő, identitás-jegyeket magán hordozó, mint a szellemi kultúra, ezért több figyelmet érdemelne, mint felvásárolni a helyi népművészetet, hogy majd valahol megőrzésre kerül vagy...!?

Mit gondolsz a csángó támogatáspolitikáról? Vannak-e olyan területek, amelyek elhanyagolódnak a moldvai csángók kulturális örökségét illetően a kívülről hozott támogatáspolitikai döntések következtében?

Utójára Bárdi Nándor (talán 2004-ben egy budapesti csángó konferencián) történésztől hallgattam egy átfogó előadást a moldvai csángók támogatásáról. Nem tartom magam kompetens személynek, hogy bármit is megállapítsak erről. Személyes tapasztalatok is csak 2002-ből vannak, amikor a vallásos program pályázat elszámolását nem sikerült elfogadtatni, ezért beperelt a NKÖM és 10 évre kizártak a moldvai csángóknak szánt támogatásból. 250 000 forintról volt szó, amelyet nem a programban leírtak szerint költöttünk el. Nem misekönyvet vásároltunk, hanem csoportos utazást voltunk kénytelenek kifizetni belőle. Utólagos programváltoztatást nem engedélyeztek. Azért állítom, hogy sok kicsinyességről és rosszindulatról is szó volt, mert az elszámolásnál többek

között a következő megjegyzés is elhangzott: „Mit kerestetek Iaşiban a püspökségen? A magyar állam nem egyezett bele. Azt a számlát sem fogják elfogadni...” Persze sok hasonlót kellett kibírnom a szakértőtől. Azóta is gondolkodom, hogy ki a magyar állam?! Ennek az esetnek a példáján arra a következtetésre jutottam, hogy rossz szakemberek és rosszindulatúak feleltek a csángókért. Az is lehetséges, hogy érdemes leszűkíteni csak Pusztina esetére, csak a Pusztinai Szent István Egyesület esetére. Adja a jó Isten, hogy így legyen!

Miben látod a Magyarországon tanuló fiatal csángó származású értelmiségiek szerepét a csángóság kulturális támogatása, identitásbeli megerősítése érdekében?

Húsz évvel ezelőtt nagy lehetőségnek mutatkozott a magyarországi továbbtanulás. 10 helyre 11-en jelentkezünk, és nem kizárt, hogy, akik az első években kerültünk Magyarországra, teljesítettünk a legjobb arányban. Most is azt gondolom, hogy a magyarországi felsőfokú végzettség adja a legnagyobb segítséget az egyénnek is, aki ott végez, és a közösségnek is.

Húsz esztendő sok is, és kevés is, hogy tanulságos következtetéseket tudjunk levonni. Elgondolkodtató, hogy az évente megszerezhető 10 ösztöndíjat nem tudják igénybe venni a moldvai tanulók, nincs jelentkező! 2010-ben csupán két jelentkező volt Pusztinából, akiket nagyon kellett biztatni, hogy merjenek tanulni Magyarországon. Valamilyen oknál fogva nincs presztízse a Magyarországon való tanulásnak a moldvai csángók között. Minden egyes csángómagyar, aki tanul magyarul, az egy szál, amelyik a közösséget a magyar kultúrához kapcsolja, az egyénnek pedig a magyartanulás lehetőség, hogy megszabaduljon a kettős identitástól. Megismerkedik egy másik kultúrával, amely a mentalitás változtatásához is vezethet. A moldvaiak számára Magyarország olyan külföldi tanulási lehetőség, ahol még pozitív diszkriminációban is részesülhetnek. Csak akkor lenne igazán hatékony a kultúra és az identitás megerősítésére a kint, Magyarországon történő tanulás, ha a közösség, amely kibocsájtja, jelen esetben az MCSMSZ, céltudatosan a hiányra koncentrál, s olyan szakembereket képez, akik visszajönnek és meg is tudnak maradni, meg tudnak élni a helyi közösségekben. Ami a legfontosabb, a gazdasági fejlődésre meg mindig nehezen lehet megoldásokat találni.

Mi a benyomásod arról, hogy a csángók maguk hogyan élik meg azt a megkülönböztetett figyelmet, amely egy ideje rájuk irányul kivételes kulturális örökségük, sajátos kisebbségi helyzetük miatt?

A megkülönböztetett figyelmet csak azok érzékelik, akik kapcsolatba kerülnek a magyarországi vagy erdélyi magyarokkal. Még mindig van egy nagy többség, akinek csak elképzelése van a „megkülönböztetett figyelemről”, amelyet legtöbbször pozitív diszkriminációként érzékelnek. Sok olyan moldvai csángóval találkoztam, aki nem igazán értékelte a megkülönböztetett figyelmet. Sokszor nem nyerő, ha a csángókkal úgy bánnak mint egzotikus állatokkal. Sokszor előfordul, hogy csak szociális szempontok szerint mutatják be a csángó kultúrát, életmódot. Nem a régi népi kultúra jellegzetes tárgyaira gondolok, hanem a szegényes összedőlt házak agyonfotózására. Sokszor a megkülönböztetett figyelmet is össze lehet keverni az amatőr kutatók, fotósok túlkapásaival.

A kérdésre válaszolva, azt gondolom, hogy igen kevés csángó értette, érti ezt a megkülönböztetett figyelmet. Ezekkel a fogalmakkal kevesen találkoztak, a saját kultúrájukról nincs valami jó véleményük. Nemcsak ebben a kérdésben, de máshol is érvényes a papok és az egyház tanítása: a magyar nyelv nem is magyar nyelv, a magyarok hittérítők gonoszok... Az iskolai tanítás sem volt jobb: nem is magyar nyelv az, amit beszéltek, nem is vagytok magyarok... Húsz éve sem mond mást az iskola és az egyház, ezért igen nagy a zűrzavar a fejekben. Ezért nagyon sokan kettős életet, identitást élnek. Magyarországon magyarok, otthon a faluban is magyarok, de falun kívül már románok vagy csak katolikusok...

Milyen konkrét projektek megvalósítását tartanád célszerűnek az elkövetkezendőkben, ha mód lenne rá, és miért?

Már említettem, a gyors fejlődés a falvak arculatát fogja megváltoztatni. Ha lenne lehetőség, akkor gazdasági épületeket, akár teljes portákat teljes tárgyi anyaggal kellene megmenteni az utókorra. Lassan, de biztosan a moldvai falvak nem lesznek falumúzeumok, hanem Európa összes modern háztípusát fogják tartalmazni. 1990-ben Pusztinában egyetlen eladó, üres portát nem lehetett találni, most már több is van. Több háztípust is meg lehetne menteni. Például Pusztinában a kettes beosztású székelly háztípus még megtalálható.

Miket tartasz az MCSMSZ, vagy más érdekvédelmi szervezetek legfontosabb megvalósításainak?

Húsz év megvalósításait figyelembe véve nem tudok javaslatokba bocsátkozni. Kudarcokról majd beszélünk, ha be is következtek. A magyar nyelv használatát a vallásos szolgáltatásokban abszolút kudarcnak tartom. Azért nincs jelenleg magyar nyelvű mise legalább Pusztinában, mert nem kaptunk segítséget. Sem a magyarországi politikai hatalom nem segített, sem a magyarországi egyház. Az egyetlen vallásos programra pályázott pénz perrel és kizárással végződött. Azt gondolom, hogy ez sokat elárul, még akkor is, ha a vallásos programok, nem a pénz miatt nem valósultak meg, hanem a „Nagyobbik Testvér” hozzáállása miatt.

Már 2003-ban a faluban az a hír járta, hogy hamarosan lesz magyar nyelvű misénk. Valahogyan mindig elmaradt. Sokszor közeljártunk, de valami miatt mégsem valósult meg.

Mégis, ha legnagyobb kudarcról kell beszélni, akkor az, hogy nem tudtunk bekerülni a román állam vérkeringésébe. Még mindig minden támogatásért Magyarországra kell járni.

Az oktatási program, a sok-sok faluban zajló tanítás azonnal megszűnik, ha nincs támogatás Magyarországról. Még az iskolán belüli oktatás is szinte csak személyeken múlik, akik nem a romániai iskolarendszer részei. Legtöbb tanár, aki Moldvában tanít a fizetése nagy részét vagy teljesen a külföldi támogatásból, segítségből kapja. Arra gondolok, hogy ha az MCSMSZ megszűnik, vagy pár alapember kilép, akkor egyetlen iskolaigazgató sem áll ki a magyar oktatás mellett. Az oktatást lehetne sikernek mondani, de a jövőre nézve nagyon ingatag, bármikor megszűnhet. Húsz év elteltével sem tapasztalható a szubszidiaritás elvének alkalmazása a moldvai csángómagyaroknál.

5. Erőss Péter

Mi a tapasztalatod arról, mennyire tartják a csángók a kapcsolatot otthoni életvilágukkal, mennyire váltak „transznacionálissá”, ide is, oda is tartozóvá?

Én úgy látom, hogy nagyon tartják a kapcsolatot az otthoni életvilágukkal. Még akkor is, ha életük nagy részét külföldön dolgozva töltik el, sok esetben otthon hagyva a családot (házastárs, gyermekek), mégis azon fáradoznak, hogy otthon építkezzenek. Abban az esetben, ha gyermek születik, képesek hazautazni és ott keresztelni meg az újszülött gyermeket. Olyan esetről is tudok, hogy a keresztszülők is velük együtt dolgoztak külföldön (jelen esetben épp Magyarországon), mégis képesek voltak inkább hazautazni a szülőfaluba, minthogy ott keresztelték volna meg.

Miben látod a Magyarországon tanuló fiatal csángó származású értelmiségiek szerepét a csángóság kulturális támogatása, identitásbeli megerősítése érdekében?

A lényeg az, hogy ott, ahol vannak, helyt tudjanak állni, és tevékenységük által akár onnan is segíteni az otthon maradtak magyarságban történő megmaradását.

Mi a benyomásod arról, hogy a csángók maguk hogyan élik meg azt a megkülönböztetett figyelmet, amely egy ideje rájuk irányul kivételes kulturális örökségük, sajátos kisebbségi helyzetük miatt?

Sajnos, sokan rezervátumnak tekintik a „csángó vidéket”.

Milyen konkrét projektek megvalósítását tartanád célszerűnek az elkövetkezendőkben, ha mód lenne rá, és miért?

Egy Dokumentációs, Tanulmányi és Kutatóközpont létrehozását. Már évek óta foglalkozok az anyagok összegyűjtésével és ezzel szeretnék foglalkozni az elkövetkező időben is. Ennek a munkának a folytatására szeretnék anyagi támogatást is szerezni, mert már nem bírom anyagilag!

Miket tartasz az MCSMSZ vagy más érdekvédelmi szervezetek legfontosabb megvalósításainak?

Azt, hogy még mindig fennmaradtak.

Hogyha már az eredményeknél tartunk, mit tartasz az érdekvédelmi szervezetek legnagyobb kudarcainak (ha vannak ilyenek) és mit gondolsz, miben állnak ennek okai?

Azt, hogy még mindig nem sikerült kiépíteni a helyi szervezeteket. Ennek okát egyfelől abban látom, hogy a moldvai csángómagyarok körében nincs hagyománya az önszerveződésnek, másfelől pedig elvárják, hogy mások cselekedjenek. De máskülönben ez az erdélyi magyarságra is jellemző egy bizonyos mértékben. Ennek okát a következőkben látom: Az MCSMSZ tisztségviselői vagy nem tartják fontosnak, vagy nincs bátorságuk több idő tölteni a terepen, az emberek között. Megítélésem szerint, nagyon fontos volna valakinek köztük forgolódni és jelen lenni minden olyan fontosabb eseményen, amit idővel akár a pusztá jelenléttel is befolyásolni lehetne. És ezt semmiképp sem hivatalos minőségben tudom elképzelni. A legtöbben elvárják, hogy mások cselekedjenek. A román táncok (mint pl. rinda, bîrlădeanca, öves vagyis a brâul, dedoj, zdrăbuleanca, ruseasca, braşoveanca, polka, sârba stb.) ráerőltetése a moldvai csángómagyarokra, mint „csángó táncok”, nem járulnak hozzá a nemzeti öntudatuk felismeréséhez. Sajnos, sok – egyébként jóindulatú – naiv ember nem veszi észre, hogy ezekkel a táncokkal mennyit árt a moldvai csángómagyarok önazonossága megerősítésének.